

אמר הצעיר יעקב חיים סופר גר"ו: ראיתי לנכון לצרף כאן מכתב הגאון האדר"ת ז"ל (נדפס בקובץ הר המור ניסן תשמ"ה דף ס"ז), וממכתבו כאן תובן פשר משנתו. [ונ"ל ברור שמכתבו זה הוא לג"ר נחמן כהנא מספינקא ז"ל בעל ארחות חיים על שולחן ערוך אורח חיים] וזו לשונו:

"עברתי על כל הקונטרס הנכבד הזה השלוח בחזרה למחבר שליט"א והתענגתי על כל דבריו, ולא אחד האמת תחת עטי מלאמר, בתרייתא עדיפא לי מקמייתא. הוא מלא וגדוש בדברים מחודדים ושנונים בדרך הישר לא יעבט ארחותיו, וביותר מלאה כל בתי נפשי עונג על טבען אשר לא יאמין לזולתו והוא תר אחרי כל, ומאוד צדק בזה, ואני מטבעי איני כן ועוד יותר כי גם לעצמי אני מאמין ג"כ ולא טוב הוא לסמוך על עצמי, אך רוב הפעמים חלישותי ל"ע עומדת לי מנגד, כי כבד עלי ל"ע הטורח לילך משלחן כתיבתי עד מגדל הספרים בעבר השני מחדרי, ומטרדותי התמידיות, ל"ע, אין בידי לעיין כהוגן ולהשיב באריכות אחרי העיון הראוי והמוכן לזה מקדם, ורק בעת כתיבתי להשיב לשואלי דבר אז אני יושב וכותב וכבד עלי לילך ולעיין בהמקומות הנחוצות, וזולתי אין לי מי שיעזורני, ע"כ רוב הפעמים אני סומך על זכרוני להעלות את המדומה, ולכן כמה פעמים אני נלכד ל"ע בפח השגיאה בהחפזה, ואחר כתיבתי מילתא מיד אזדא, והאחרונות מטרירות לשכח הראשונות, וכלם באים דחופים ורצוצים זאח"ז, ולכן לא יפלא אם ימצא שגיאה בדברי הדלים, ונהפוך הוא, אם לא הוא חידוש יותר, ד' יצילנו לימים יבואו עלינו לטובה.

והנני משיב תודתי לו מלב ונפש על אשר הודיעני מאשר שגיתי, ויפה עשה ויעשה בהסירם מקונטרסו לגמרי במקום שהיא שגיאה פשוטה, וכאותם שכתב לי והודיתי לו, כהך דנדרים (דף נ' ע"ב) שכתבתי בשם רב הונא והוא שמואל, ויאמין לי ידידי שהחידוש הזה נתחדש לי זה תשעה שנים באחד מלילות החורף שנסעתי בדרך והזמן ארכה לי מאד לבוא למקום חפצי, וכרגע נפל ברעיוני הדבר הזה ושמחתי מאד על הערה זאת, ומאז יצאה מלבי, וכמדומני שעד אותו המכתב שכתבתי לכת"ר, לא זכרתיו כלל, ובעת כתיבתי סמכתי על זכרוני ונתעצלתי לראות במקומו ולציין הדברים כהווייתם.

ומזה אני רואה מה שהיה נפלא בעיני על הגאון הבקי שבבקיאים ר' ישעיה ברלין זצ"ל, שנמצא כמה פעמים בהגהותיו דברים מפליאים בבקיאות שלא זכרם בהגהותיו לאו"ח, שהגר"י בכרך ז"ל תפסו באיזה דברים, ועיין בנובי"ת חיו"ד, מה ששאלו על המהרי"ו שהביא מתוס' פרק כ"ש ולא נמצא, והוא ז"ל הראהו באצבע, אך גם הוא ז"ל סמך על זכרונו האדיר, שהיה בור סוד שאינו מאבד טיפה, ולא נסתפק כלל לעיין בפנים, ולכן נלכד בפח השגיאה, וכ"ש ליתוש כמוני נגד הארי החי שאנן כי אצבעתא בבירא לשכחה, עול גדול הוא ממני לסמוך על עצמי, אמנם תמיד אני אנוס, ל"ע, מרוב טרדות וממיעוט בריאותי, ל"ע, שאני אץ וממהר לכתוב אחרי אשר נלאיתי לחכות על זמן פנוי לעיין כראוי ולא עלתה בידי.

בדברי הכ"מ הלכות ברכות הטעני זכרוני לרשום ספ"ד והוא בספ"ג ימצא כדברי בעה"י, ולחנם הסיר את דברי בזה".

קונטרס ד

הוצאת החכמה

הערות קצרות

הוצאת החכמה

הוצאת החכמה

במשנת רבותינו גאוני הדורות נ"ע

1234567

1234567

הדפסה ברזולוציית מסך - להדפסה איכותית הדפס ישירות מן התוכנה

כרם יעקב סופר, יעקב חיים בן יצחק שלום עמוד מס: 196 הודפס ע"י הוצאת החכמה

פתיחה

¹²³⁴⁵⁶⁷ אמר הצעיר יעקב חיים סופר נר"ו: ידידי הרב העורך יצ"ו של הקובץ התורני היקר והמצויין במינו מוריה בקשני בזמנו להיות הפותח של מדור חדש בקובץ הנזכר הוא מדור הערות והארות, דהיינו הערות קצרות במשנת רבותינו גדולי הדורות חלקם בחיים, כי מטבע הדברים שהערות קצרות מעוררות לב המעיין למישקל ולמטרי בהדיהו, ובס"ד עלתה בידי לעשות כרצונו וזכיתי להדפיס בשנת תדש"מ שבעים וחמש הערות בקובץ התורני היקר מוריה (גליונות קמ"ה - קמ"ח), ותהילות לא-ל יתברך מצאו חן ושכל טוב בעיני המעיינים ושוטטו רבים ורבתה הדעת, עיין לקמן סימן י"ח, ועתה הנני מצלם הדברים משם, והנני לברך בברכת ישר כח למעלת ידידי הרב העורך יצ"ו ויזכה להגדיל תורה ולהאדירה אמן.

כחם על הגי"ר ראיתי לקבוע כאן הערה קצרה שכתבתי לפום ריהטא.

בענין תפילין ופטר חמור נוהגין בחוץ לארץ

קידושין (ל"ז א'): "זהרי תפילין ופטר חמור דכתיב בהן ביאה ונוהגין בין בארץ בין בחוצה לארץ", ופירש רש"י ז"ל: "תפילין אשכחן בכמה דוכתין ברבנן אמוראי דבבל דמנחי תפילין" עכ"ל. ועיין רש"י ותוספות ונתבארו דבריהם במקום אחר בס"ד.

וראיתי בספר שיטה לא גודע למי על מסכת קדושין שם שכה כתב: "זהרי תפילין ופטר חמור ונוהגות בין בארץ בין בחוץ לארץ, הראב"ד ז"ל פירש פטר חמור מצינו שהיה נוהג במדבר כדכתיב ואת בהמת הלויים תחת בהמתם (במדבר ג' מ"ה), ותפילין אתקוש לפטר חמור בפרשת והיה כי יביאך עכ"ל, ובעניויתי איני מבין היטב שהרי המעיין בסוגיא דבכורות (ד' סע"ב) יראה דאיפלגו בהא מילתא אמוראי, דרבי יוחנן סבירא ליה דבכורות אדם ובהמה קדשו במדבר ולא פסקו, ואילו ריש לקיש סובר דקדשו במדבר ופסקו, ואם כן תינח אליבא דרבי יוחנן, אלא אליבא דריש לקיש מאי איכא למימר, ולפי הראב"ד ז"ל צריך לומר דהכא אתיא סוגיין אליבא דרבי יוחנן דוקא, והוא קצת דוחק דכל כי האי הוה ליה לתלמודא למימר הא ניחא למאן דאמר קדשו ולא פסקו אלא אליבא דמאן דאמר קדשו ופסקו מנא ליה, וכדכתבו הרמב"ן והריטב"א והרא"ש בחידושיהם לבבא מציעא (ל"ב ב') והובא בשיטה מקובצת שם. [אלא שאיני יודע מה הכלל בזה כי מצינו במקומות אחרים שהנך קמאי ז"ל עצמם כתבו דסוגיא דתלמודא אתיא כמאן דאמר אחד ולא אליבא דכולי עלמא ועיין ריטב"א קדושין (י"ד ב') ובהערות ידידי הרב המהדיר שליט"א שם, ונתבאר במקומו בס"ד].

שוב ראיתי שיש מקום גדול לדברינו בס"ד, שהרי כאן בסוגיית קדושין מבואר דתנא קמא דמתניתין הוא רבי ישמעאל כדהוכיח תלמודא להדיא שם, והרי בבכורות שם דאוקמי לרבי יוחנן דקאמר דבכורות במדבר קדשו ולא פסקו מדכתיב והיו בהוייתן יהיו, וקרא דוהיה כי יביאך ה"א אל הארץ והדר והעברת כל פטר רחם דריש ליה רבי יוחנן כרבי ישמעאל עשה מצוה זו שבשכילה תכנס לארץ ע"ש, והיינו כדכתיבנא בס"ד דהכא בסוגייתין אזיל רבי ישמעאל כרבי יוחנן ודוק, וע"ע בקדושין שם (ל"ז ע"ב) ודוק.

סימן טו

אוצר החכמה

אמר הצעיר י"ח סופר, לבקשת ידידי הרב העורך שליט"א הנני מפרסם בזה בס"ד אי אילו ביאורים והערות בדברי רבותינו גאוני קמאי ובתראי זיע"א, למען ישוטטו רבים ותרבה הדעת, ומיני ומני"הו רבותי הלומדים שליט"א תסתיים שמעתתא ויתקלס עילאה ית"ש.

אוצר החכמה

[123456789]

דברי תורה הללו כתבתים לעצמי אגב לימודי בדרך קצרה וידעתי שיש למשקל ולמטרי בהדיהו, ותן לחכם וגו', ותקוותי ותפילתי שימצאו חן ושכל טוב בעיני אלוקים ואדם אמן.

שלהי אייר התשמ"ג, ירושלם ת"ו.

א

— ויקרא (כ"ד כ"ג), וידבר משה אל בני ישראל ויוציאו את המקלל אל מחוץ למחנה וירגמו אותו אבן, ובני ישראל עשו כאשר צוה ה' את משה. ופירש רש"י, ובני ישראל עשו, כל המצוה האמורה בסקילה במקום אחר, דחייה רגימה ותליה.

ועיין ברמב"ן ז"ל (שם) שכתב, ובני ישראל עשו וגו' אף לסמיכה אף לדחיה אף לתליה אף ללא תלין גבלתו על העץ כן הוא בתורת כהנים. עיין שם.

ובסנהדרין (מ"ג א') ובני ישראל עשו כאשר צוה ה' מבעי ליה חד לסמיכה וחד לדחיה, ועיין רש"י שפירש, סמיכה וסמכו כל השומעים ידיהם, דחיה דוחהו ומפילו מגובה בית הסקילה לארץ וכו'. ועיין ב"תרגום המיוחס ליונתן (ס"פ אמור) שכתב, ובני ישראל עבדו למסמך ידיהו, ולמדחף ולמצלב ולמקבור וכו'. ועיין בפירוש יונתן שם.

ולא ידעתי מדוע בתלמודין הזכירו רק סמיכה ודחיה ולא הזכירו שאר הדברים. ותו אמאי רש"י בביאורו לתורה שם העתיק רק דחיה (כתלמודין) ותליה (כתורת כהנים)

והשמיט סמיכה דתלמודין ודתורת כהנים, והשמיט רש"י גם ולא תלין דתורת כהנים, והוסיף רש"י רגימה מה שלא נזכר לא בתלמודין ולא בתורת כהנים, וגם לכאורה אין צריך לזה שהרי מפורש במקרא שנרגם. וכל זה צ"ע.

ב

— אסתר (ט' כ"ד), כי המן בן המדתא האגגי צורר כל היהודים חשב על היהודים לאבדם והפיל פור הוא הגורל להמם לאבדם. ופירש רש"י ז"ל, כי המן בן המדתא חשב להומם ולאבדם עכ"ל. וצ"ע כוונת דברות קדשו דמאי קא קשיא ליה ומאי קמ"ל. ויש ליישב.

ג

— ברכות (ה' ב'), רבי אלעזר חלש, על לגבי רבי יוחנן, חזא דהוה קא גני בבית אפל, גלייה לדרעיה ונפיל נהורא. חזייה דקא בכי רבי אלעזר, אמר ליה אמאי קא בכית וכו' ואי משום מזוני לא כל אדם זוכה לשתי שולחנות וכו'. ופרש"י, אי משום מזוני שאינך עשיר. ע"ש.

ולא ידעתי מדוע נקט רש"י ז"ל לשון זו שאינך עשיר, שיש מקום לפרש דבכיתו דרבי

אלעזר היתה על שלא זכה לעשירות, והיה לו לרש"י ז"ל לפרש אי משום מזוני שהינך עני מרוד ביותר, שהרי רבי אלעזר היה עני מדוכא למאד, וכמפורש בתענית (כ"ה א') עיין שם באריכות עוניו הגדול, והיה כל ימיו בעוני זה וכמפורש שם ובתוספות מועד קטן (כ"ח א' ד"ה אלא) עיין שם וצ"ע. [ועיין בספרי ויחי יעקב (עמוד ע"ט). ואגב אכתוב כאן מה שכתבתי בס"ד במק"א דלפי האמור כאן אני מבין הא דאמור בחגיגה (ט' ב') דאליהו זכור לטוב אמר לרבי אלעזר, „חזר הקב"ה על כל מדות טובות ליתן לישראל ולא מצא אלא עניות" עיין שם, דיש לומר דלפייסו ולהניח דעתו קאמר ליה כן אליהו הנביא לרבי אלעזר שהיה עני ביותר כל ימיו ודו"ק].

ד

— כתב רש"י ז"ל ביצה (ט' סע"א), „והאמר רב יהודה אמר רב, אע"ג דרב אמורא הוא מקשינן מיניה שרבן של כל בני הגולה היה בדורו חוץ משמואל". וכיוצא בזה כתב רש"י בבבא קמא (ל"ג סע"ב), „מאדם חשוב כגון רב ורבה פרכינן כאילו תני במשנה או ברייתא". ע"ש.

ועיין חידושי רבינו החתם סופר ז"ל פסחים (ע"ב א' ד"ה גימא) שכתב „אבל לאביי לא תקשי מכח דברי רב, וכיון דאין קשה לא ממשנה ולא מברייתא אלא מכח דברי רב לא תקשי לאביי". וצ"ע.

ובכתובות (ג' רע"ב) כתב רש"י „אי משום דאמר שמואל לעיל, לית לן לאותביה מינה לאמורא אחרינא". וזה דלא כמו שכתב עצמו בביצה ובבבא קמא הנ"ל וצ"ע. [שו"ר בשטה מקובצת כתובות (שם, די"ד ב' מהספר, ושם ה' א' מהספר שתירץ ע"ש, ועוד עיין שם (לדף ג' סע"ב, דרי"ג סע"ג מהספר). עיין שם].

ובבבא קמא (י"ז סע"ב) בעי רבא בתר מעיקרא אזלינן או בתר תבר מנא, וקאמר תלמודא תפשוט ליה מדרבה דאמר רבה וכו', ומשני „לרבה פשיטא לי, לרבא מבעיא לי".

ולדברי רש"י ז"ל דדברי רבה ככתובים במשנה וברייתא חשיבי, ולכן פרכינן מנייהו וכנ"ל, מאי קאמרי הכא. וצ"ע. [ונתבאר היטב בס"ד במק"א ואכמ"ל].

ה

— כתובות (ל"ח א') „דתנא דבי חזקיה עין תחת עין, ולא עין ונפש תחת עין" וכו'. פירש רש"י ולא עין ונפש תחת עין, מיניה קימא לן בהחובל [ב"ק פ"ד א'] דעין תחת עין לאו ממש דאי אמרת ממש דלמא בהדי דסמינן לעיניה מית והוה ליה עין ונפש תחת עין" וכו'.

וקשה לי דהא בבבא קמא דחי לה תלמודא להא דתנא דבי חזקיה דמהתם ליכא למילף דעין תחת עין לאו ממש הוא, ומסיק כדרב אשי דאתיא תחת תחת דאדם ע"ש או מקרא דנפש רוצח נפקא כדהתם (פ"ג ב'), ומהו שכתב רש"י ז"ל מיניה קימא לן וכו', ואף שגודע דדרך רש"י ז"ל לפרש אליבא דסלקא דעתך דתלמודא דבמקום אחר וכמ"ש לקמן אות ו' בס"ד ע"ש, מ"מ כאן לא אהני לן הך תירוץ, דהאיך כתב רש"י ז"ל דקימא לן מחזקיה דעין תחת עין ממון הוא וצ"ע. [וע"ע כיו"ב להגר"י פיק—ברלין ז"ל בהוספות לשאילת שלום מכת"י דף שמ"ה ע"ב].

ו

— סנהדרין (י"ד א') כל לאו שאין בו מעשה אין לוקין עליו" וכו'. ופרש"י לא שאין בו מעשה אין לוקין עליו, מאם לא תשמור לעשות וגו' והפלה ה' את מכותך וגו' באלו הן הלוקין (מכות י"ג ב').

וקשה לי דהלא התם במכות מסיק דטעמא דאין לוקין על לאו שאין בו מעשה היינו משום דאינו דומה ללאו דחסימה. ע"ש. וצריך לומר שרש"י נקט לפי ההוה אמינא דסוגית מכות וכדאשכחן כן ברש"י בדוכתין סגיאין וכמ"ש המהר"ם לובלין ז"ל שבת (פ"ד א') וברכת הזבח כריתות (ו' א') ע"ש, וכ"כ בשו"ת הגר"ע איגר ז"ל מהדורה קמא (סימן רכ"ב אות ח') „מצינו כמה פעמים דאף שלא

במקומו מפרש רש"י כסלקא דעתך ע"ש י.

אחז"ר מצאתי לרמ"ה ז"ל בסנהדרין (שם) שכתב, וכל לאו שאין בו מעשה אין לוקין עליו וכו' דדומיא ללאו דחסימה בעינן דאית בה מעשה. ואית דאמרי דנפקא לן דאם לא תשמור לעשות והפלא ה' את מכותך כדאיתא באלו הן הלוקין. (והוא פירוש רש"י ז"ל, ודרך הרמ"ה ז"ל כשחולק ודוחה דברי רש"י ז"ל שלא להזכירו בשמו מפני הכבוד כמו שיראה הרגיל בספרו) וסיים הרמ"ה ז"ל, ולא דייק דהא במכות (שם) אמרינן דכלהו מלאן דחסימה ילפינן. והוא כדברינו ת"ל.

אך פלא בעיני שראיתי לרמ"ה ז"ל עצמו בסנהדרין (ס"ג א' פיסקא אבל המגפף) שכתב, וכל לאו שאין בו מעשה אין לוקין עליו נפקא לן מאם לא תשמר לעשות והתם מלקות כתיבא דכתיב והפלא ה' את מכותך וכו'. וצ"ע. ונתבאר בס"ד במק"א.

?

— סנהדרין (יו"ד רע"ב) ,,עיבור החודש בשלשה. חישוב לא קתני, קידוש לא קתני אלא עיבור, לא ליקדשא וממילא לעבר. אמר אביי תני קידוש החודש, וכו', אמר רבא והא עיבור קתני פרש"י ,,דרך תנא טועה בגירסא לחסר תיבה על ידי שכתה אבל אין נחלף לתנא בין גירסת קידוש לגירסת עיבור.

1 ולפי דברי הגרע"א ז"ל הכא צריך להבין מאי קא קשיא ליה על רש"י בגליון הש"ס שבת (ח' א') ובדרוש וחדוש השלם יומא (ה' א') וכתובות (ל"ג א') ע"ש וצ"ע ק.

ובגוף האי כללא דרש"י ז"ל מבאר כסלקא דעתין דתלמודא דבמקום אחר, עיין מה שכתבו הגאון הגדול מהר"ש דרומיר ז"ל בעל בית שלמה מסקאלא בספרו ישרש יעקב יבמות (נ"ז א') והגריז"ש ז"ל בזכר יהוסף פסחים (י"ג א' ד"ל סע"א מדפי הספר) והגאון מהרש"ם ז"ל בתשובות ח"ו (ס"ס ס"ח). ובעין הרועים (דצ"ג ע"א אות י"ג) והגאון מהר"מ זקן מאוזן ז"ל בספרו שם משה (שבסוף ספר בני משה, דל"ד ע"ב) ולהגאון מסטניסלב ז"ל בשו"ת אמרי דוד (ר"ס ע"ב) ע"ש. ועיין לגר"ח פאלאג'י ז"ל בשו"ת נשמת כל חי ח"א (דק"ח סע"א אות ג', והשווה למה שכתב

וקשה לי דעיין עבודה זרה (נ' רע"א) ,,ורמינהו אבנים שנשרו מן המרקוליס נראות עמו אסורות שאין נראות עמו מותרות וכו'. אמר רבא לא תימא שנשרו אלא אימא נמצאו. וגירסת רש"י אמר רבא תני שנמצאו. ע"ש. ויש ליישב. [ועי' שו"ת זכר יהוסף (סימן צ') וגליוני הש"ס שבת (ק"ז ב'), ונתבאר במק"א באריכות בס"ד].

ח

— שבת (נ"ה א') ,,שמואל אמר תמה זכות אבות ורבי יוחנן אמר תחון זכות אבות. ובתוספות (שם ד"ה ושמואל), אמר רבינו תם דזכות אבות תמה אבל ברית אבות לא תמה דהא כתיב וזכרתי את בריתי יעקב אף לאחר הגלות ואנן אין מזכירין זכות אבות אלא הברית וכו'.

ועיין מדרש תמורה (פרק ג' תמורה כ"ג) ,,ולא שמע להם רבי עקיבא ונהרג, ואף על פי שמשפילים אותנו הוא רואה בצרותינו וזוכר לנו הברית, הדא הוא דכתיב שבשפלנו זכר לנו כי לעולם חסדו ודוק היטב. [ואיני מבין מאי מיייתי להוכיח מהך קרא דהשי"ת זכר לנו הברית, והיכא רמיזא ברית בהאי קרא, ואולי אתיא זכירה זכירה מזכרתי את בריתי יעקב ויזכור לעולם בריתו וכדברי רבינו תם ז"ל. וצ"ע].

שם בדף ט"ו ע"ג) ולדודו הגר"א חזן ז"ל באורח משפט הושן משפט (סי' ל"ד) והובא בספר אמרי בנימין מכות (ד' ב'). ואכמ"ל.

ולפי כלל זה אתי שפיר מה שהעירו בעצמות יוסף קדושין (ג' רע"ב) ובצל"ח ביצה (כ"ה ב' ד"ה ושיון) ובכפות תמרים סוכה (ל"ד סע"א ד"ה למאי) וביום תרועה ראש השנה (כ"ח ב') והרש"ש שבועות (י"א ב') ונדה (ל"ב א') [וע"ע לרש"ש בבא מציעא (פ"ג ב') ויבמות (נ"ג ב') עש"ה ודו"ק] ובתורה תמימה במדבר (פרק י"ח אות קל"ג) ויד אליהו שבועות (י"א ב') ותפארת ציון (דף קס"ב סוף אות ס"ג) ועיין מהר"צ חיות שבת (פ"א ב'). וכל האמור כאן נעלם ממה שכתב בספר האשל (מערכת ג' אות י"א) ע"ש. ועיין תוספות סנהדרין (פ"ט א' ד"ה קשר) ודו"ק.

ובמדרש דברים רבה (פרשה ב' סימן כ"ג)
 „אמר רבי אלעזר כשנגאלו ישראל ממצרים לא
 נגאלו אלא מתוך חמישה דברים אלו מתוך
 צרה ומתוך זכות אבות כו' מתוך צרה דכתיב
 וכו' מתוך זכות אבות דכתיב ויזכור אלוקים
 את בריתו וכו' ואף לעתיד לבוא אין נגאלים
 אלא מתוך חמשה דברים הללו מתוך צרה
 דכתיב וכו' ולא ישכח את ברית אבותיך הרי
 מתוך זכות אבות וכו' ע"ש. ויש ליישב.
 [ועיין בסוף דברי התוספות בשבת שם ודו"ק].
 וע"ע ירושלמי סנהדרין (פ"י ה"א דל"ו
 ע"א) „אמר הקב"ה לישראל אם ראיתם זכות
 אבות ואמהות שהתמוטטה וכו' מכאן ואילך
 חסדי מאתך לא ימוש וברית שלומי לא תמוט"
 וגו'. (והובא במנורת המאור לרבינו ישראל
 אלנקווה ז"ל הי"ד כרך ד' דף תקס"ב ע"ש)
 וזה מקור דברי רש"י ז"ל ישעיה (נ"ד יו"ד)

ע"ש.
 אורח החיים

ועיין מדרש אגדה עה"ת (פרשת ראה י"ב
 ט' עמוד ק"צ) ומדרש הגדול דברים (ד' ל'
 ושם ז' י"ב) ומדרש הגדול שמות (י"ט ג')
 ובתי מדרשות ח"ב (עמוד סד). ונתבאר היטב
 במקומו בס"ד ואכמ"ל.

ט

— נדרים (מ"א א') „אין החולה עומד
 מחוליו עד שמוחלין לו כל עוונותיו וכו', רב
 המנוא אמר חוזר לימי עלומיו שנאמר רוטפש
 בשרו מנוער ישוב לימי עלומיו". וכתבו
 רבותינו בעלי התוספות ז"ל שם „חוזר לימי
 עלומיו, שבריא החולה כשנתרפא יותר מלפני
 שחלה". וכיוצא בזה כתב הר"ן ז"ל „חוזר
 לימי עלומיו, אחר שחלה ונתרפא מתחזק
 טבעו להיות יותר בריא ממה שהיה קודם
 חוליו". ע"ש².

וקשה לי דרבותינו בעלי התוספות חולין
 (ט"ו רע"ב) כתבו דרגילות הוא שהחולי חוזר
 אחר שמבריא. ע"ש. ויש ליישב.

י

— שבועות (ל' סע"א) „תנו רבנן וכו'
 בצדק תשפוט עמיתך הוי דן את חבריך לכף
 זכות". וכן הביא הרמב"ם ז"ל בספר המצות
 (עשה קע"ז) „מצוה קע"ז היא שציונו לכל
 הדיינים להשוות בין בעלי דינים ושיהיה
 נשמע כל אחד מהם עם אורך דבריו או קצורם
 והוא אומרו יתעלה בצדק תשפוט עמיתך
 וכו', ובכללה גם כן שיתחייב שידון את חבריו
 לכף זכות לא יפרש מעשיו ודבריו אלא לטוב".
 וכ"כ בספר החנוך (מצוה רל"ה) ורבינו יונה
 ז"ל בשערי תשובה (שער ג' אות רי"ח)
 וסמ"ג ועוד.

וקשה לי מדוע הרמב"ם ז"ל בחיבורו הגדול
 לא הזכיר כלל ענין זה שמצוה לדון את חבריו
 לכף זכות, ורק כתב בהלכות דעות (פ"ה
 ה"ו) „תלמיד חכם לא יהא צועק וצוח בשעת
 דבורו וכו', ודן את כל האדם לכף זכות" וכו'
 ע"ש. ובהלכות סנהדרין (ספכ"ג) כ' הרמב"ם
 ז"ל „ולעולם יהיו בעלי דינין לפניך כרשעים
 וכו' ודון כל אחד מהם לכף זכות" ע"ש. אך
 מצוה זו שיתחייב כל אחד שידון את חבריו
 לכף זכות ולא יפרש מעשיו ודבריו אלא
 לטוב, לא ראיתי שהזכיר הרמב"ם ז"ל וצ"ע
 טעמו. ועיין בספר חפץ חיים בפתיחה (חלק
 העשין אות ג', ושם כלל ג' סעיף ז' ובאר
 מים חיים שם ושם).

ולשון ספר החינוך שם „לשפוט בצדק
 שנאמר בצדק תשפוט עמיתך וכו' ובכלל מצוה
 זו שראוי לכל אדם לדון את חבריו לכף זכות
 ולא יפרש מעשיו ודבריו אלא לטוב" ע"ש.

(שם), וזו לשונם „לא אשים עליך ואם אשים הרי
 הוא כלא הושמה כי אני ה' רופאך", ויומתק הדבר
 לפי האמור שכשמתרפא החולה אזי בריא הוא
 יותר מלפני שחלה והיינו הרי הוא כאילו לא
 הושמה, ועאכ"ו כשהשי"ת הרופא ודו"ק.

2 ועל פי דברות רבותינו ז"ל כאן ביארנו
 במק"א בס"ד קרא דספר שמות (ט"ו כ"ו) „כל
 המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך
 כי אני ה' רופאך", דהשאלה ידועה דאם מחלה
 אין כאן רפואה למה, וכבר הרגישו חז"ל בזה
 ודרשו במכילתא שם והביא הדברים רש"י ז"ל

ולשון ראוי שנקט צריך לי עיון, והלא מצוה דאורייתא היא, ומאי ראוי דקאמר, ויש ליישב.

יא

כתב הרמב"ן ז"ל דברים (ב' ז') "כי ה' אלוקיך ברכך בכל מעשה ידך, אולי ירמוז במעשה ידך שנתברך עמם צאן ומקנה אשר הוציאו ממצרים, ויש להם עושר ומקנה וקנין משלל מצרים ומשלל עמלק והכל נתברך בידם כענין מעשה ידיו ברכת ומקנהו פרץ בארץ". וקשה לי והלא שלל עמלק אסור בהנאה וכדאמרו במכילתא (ס"פ בשלח) ומדרש תהלים (פרק ט' סי' יו"ד) וערש"י ז"ל (ס"פ כי תצא), ועיין בביאור הגרי"פ פרלא ז"ל לספר המצוות דרב סעדיה גאון (עשה נ"ט, רס"ב א'). ויש ליישב. [ועמ"ש בס"ד בזה בספרי יד סופר ח"ב (סימן ד') ובקונטרסי בענין שלל עמלק נתבארו הדברים היטב בס"ד, ונדפס בחלקו בקובץ עולת החודש שנת תשל"ט (גליון שבט מעמוד רמ"ט) ואילך עיין שם באריכות].

יב

— יומא (ע"ג סע"א), איתביה רבי יוחנן לריש לקיש אין לי אלא כל שישנו בעונש ישנו באזהרה, כו'. וחצי שיעור הואיל ואינו בעונש יכול אינו באזהרה תלמוד לומר כל זולב. והשיב ריש לקיש, "מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא".

ועיין תוספות ישנים (שם סד"ה דאי) שכתבו, "אבל אי חצי שיעור מדרבנן קרא דכל חלב למאי אתא, מיהו שמא יש להעמידה לדרשה אחרת". וכיוצא בזה כתב הריטב"א ז"ל שם, "מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא, וא"ת אם כן כל חלב למאי אתא. ויש לומר דמוקמינן ליה לשום דרשה אחריתי".

ונעלם ממני מדוע כתבו כן בסתם דבעינן להך קרא לדרשה אחרת, ולא כתבו דבעינן להך קרא לדרשתם ז"ל בספרא (פרשת צו פרשתא יו"ד סה"ז), יכול חלב שמותר בהנאה יהא טהור חלב שור הנסקל ועגלה ערופה

שאינו מותר בהנאה לא יהיה טהור תלמוד לומר כל חלב" ע"ש. וצ"ע.

ובאמת גירסת הגר"א ז"ל שם היא, "תלמוד לומר וחלב וחלב", ועיין בביאור החפץ חיים ז"ל לספרא (שם) שכתב, "תלמוד לומר כל חלב, הנה באמת הריבוי דכל חלב כבר נדרש בהלכה ד', וכן כל אוכל חלב נדרש בהלכה ב', והנכון כגירסת הגר"א ז"ל תלמוד לומר וחלב וחלב" וכו' עיין שם, ולפי זה אתי שפיר דברי התוספות והריטב"א ודו"ק.

מיהו צריך לי עיון שהרי בתלמודא דידן בזבחים (דף ע' ב') מיתו להך ברייתא בהאי לישנא, "מתיב רב נתן אבוב דרב הונא ואכל לא תאכלהו אין לי חלב שאסור באכילה ומותר בהנאה חלב של שור הנסקל ועגלה ערופה מנין, תלמוד לומר כל חלב". פירש רש"י תלמיד לומר כל חלב דסמך ליה כי כל אוכל חלב וכו'. ומפורש דלא כגירסת הגר"א ז"ל, ולפי זה הדרא קושייתן למקומה. וצ"ע. [ואגב המציין הגר"י בועז ז"ל בתורה אור ציין אהא דכל חלב דהתם לויקרא ג', ולענ"ד צ"ע ולא להתם מיירי אלא לקרא דויקרא (ז' כ"ג) וז"ב]. וצ"ע. [שו"מ ברש"ש שם העיר קצת בזה ע"ש].

יג

— כתב רבינו בחיי ז"ל בספר כד הקמח (ערך תורה דצ"ג ע"א), "חייב אדם ללמד תורה לחבירו שכל ישראל ערבין זה לזה במצוות" ע"ש. ומתבאר בדבריו ז"ל טעם חדש לחיוב ללמד תורה לאחרים ומדין ערבות קאתי עלה.

ולא ידעתי מנא לן הא, ולכאורה ריהטת הסוגיות לא משמע הכי, ואביא רק לשון הרמב"ם (הלכות תלמוד תורה רפ"א ואחריו נמשכו כל הפוסקים וטוש"ע) "כשם שחייב אדם ללמד את בנו תורה כך הוא מחוייב ללמד בן בנו, ולא בן בנו בלבד אלא מצוה על כל חכם וחכם מישראל ללמד את כל התלמידים אע"פ שאינן בניו שנאמר ושננתם לבניך מפי השמועה למדו בניך אלו התלמידים

שהתלמידים קרויים בנים" כו'. ועיין שם למרן ז"ל בכסף משנה ובלחם משנה ועבודת המלך. וצ"ע.

ודע דהרמב"ם ז"ל במגין המצות הקצר שבריש הלכות תלמוד תורה כתב הלכות תלמוד תורה יש בכללן שתי מצות: א. ללמוד תורה. ב. לכבד מלמדיה ויודעיה. וכן כתב הרמב"ם ז"ל במגין המצות על סדר הלכות הרמב"ם (שם דף ז' טור ב') אך במגין המצות שאחר הקדמת הרמב"ם לספרו משנה תורה, כתב הרמב"ם מצוה י"א ללמוד תורה וללמדה עיין שם, ועיין בספר המצוות (מצוה י"א), ולא ידעתי מדוע במגין המצות השמיט הרמב"ם ללמדה. וצ"ע, וכ' במק"א בס"ד.

יד

— נדה (מ"ג ב') „ורבנן הוא למנינא אתא וכו' רבי ישמעאל מנינא מנא ליה, נפקא ליה מדרבנן סימא" וכו'. ובתוספות הרא"ש (שם ד"ה רר) כתב וכי קא מבעי ליה ורבי ישמעאל מנינא [מנא ליה] הוה מצי למימר דסבר רבי ישמעאל כמאן דדריש אתים". ע"ש. וכעין זה כתב בערוך לנר (שם) „קשה מה פריך לרבי ישמעאל מנינא מנא ליה, דילמא דריש אתין". וע"ש ברא"ש מה שכתב לתרץ באופן אחר. ע"ש.

ולכאורה יש להוכיח שרבי ישמעאל לא דריש אתין מהא דחגיגה (י"ב סע"א) „שאל רבי ישמעאל את רבי עקיבא כשהיו מהלכין בדרך אתה ששמש את נחום איש גמזו כ"ב שנה שהיה דורש כל אתין שבתורה, את השמים ואת הארץ מה היה דורש בהן, אמר לו רבי עקיבא וכו', משמע שרבי עקיבא הוא שדורש אתין ולא רבי ישמעאל.

אלא שלפי זה קשה לי דמצאתי במכילתא דרבי ישמעאל (פרשת משפטים פסקא ק"א) „ולא יאכל את בשרו, את למה נאמר להביא דמו וחלבו ועורו" ע"ש. וכבר כתב חד מן קאמיא רבינו הרשב"ץ ז"ל בתשובותיו ח"ג (סימן ג') שסתם מכילתא, רבי ישמעאל היא ומינה נדע דעת רבי ישמעאל ע"ש, וע"ע

לגחיד"א ז"ל ביעיר אוזן (מערכת א' כלל כ"ג) והגהות בנין של יהושע על הרמב"ם (הל' דעות פ"ו הי"ז) ובספר קהלת שלמה (מערכת א' כלל א' ד"ד סע"ב) ונתבאר בס"ד במקומו, וא"כ שמע מינה שרבי ישמעאל סובר דדרשינן את.

שו"ר דלא קשיא שהרי במכילתא (שם פסקא ק') אמרו „ולא יאכל את בשרו, אין לי אלא בשרו עורו מנין רבי ישמעאל אומר קל וחומר ומה חטאת" וכו', ע"ש. הרי שהדרשה שם שמאת נפקא לן עורו ודמו וכו' לא אתיא כרבי ישמעאל, דאיהו מפיק ליה מקל וחומר, והיינו טעמא משום דלא דריש את, וההיא דרשה דמאת נפקא לן לאסור עורו ודמו דשור הנסקל אתיא כהנך תנאי דדרשי את כרבי עקיבא וכו', ואם כן שמע מינה מהמכילתא כתלמודא דידן בחגיגה דרבי ישמעאל לא דריש את, ולפ"ז קשה על הרא"ש והערוך לנר דנדה הנ"ל, ואדרבה מנדה (שם) מבואר כן דרבי ישמעאל לא דריש את ודוק וצ"ע.

ומצאתי בס"ד במדרשו של רבי נחוניא בן הקנה הוא ספר הבהיר (סימן ל"ב) „שאל רבי ישמעאל את רבי עקיבא כתיב את השמים ואת הארץ וכו' אמר לו (רבי ישמעאל) העבודה יגעת ולא בררת אבל את לרבות חמה ולבנה" וכו'. ע"ש. וכתב חד מן קאמיא רבינו טודרוס הלוי מטולידו ז"ל בספרו אוצר הכבוד חגיגה (י"ב א', דכ"ג ב') „דע דרבי עקיבא היה דורש שמים וארץ כמשמעם ואת לרבות וכו', ורבי ישמעאל היה דורש שמים וארץ לסיבות וכו' את לרבות" וכו'. ומפורש דרבי ישמעאל דורש אתין. וצ"ע.

וכן ראיתי גם בבראשית רבה (פרשה א' סימן י"ד) שאמרו „רבי ישמעאל שאל את רבי עקיבא אמר לו בשביל ששמש את נחום איש גם זו כ"ב שנה אכין ורקין מיעוטין אתין וגמין רבויין, הדין את דכתיב הכא מה הוא. אמר לו וכו' אמר לו (רבי ישמעאל) את השמים לרבות חמה ולבנה" וכו'. ומבואר אף כאן שרבי ישמעאל גמי דורש אתין, ולפי

שהפרישום מנשותיהם" ע"ש. ואיני מבין איך מתפרש פרך לשון פירוד [וחילוף אות כ' באות ד' לא מצינו] ואיך יתפרש לפי פירוש זה קרא דויקרא (כ"ה מ"ג ומ"ו) לא תרדה בו בפרך וגו' ובאחיכם בני ישראל איש באחיו לא תרדה בו בפרך וגו'. ויש ליישב.

אוצר החכמה

טז

— כתב רבינו בעל הטורים ז"ל (ר"פ בראשית) „בראשית אותיות ירא שבת, לומר לך שבזכות שבת נברא העולם". והגאון האדר"ת ז"ל בספרו עטרות אד"ר על בעל הטורים (שם עמוד א') כתב לא ידעתי מקור לדברים האלו ואולי מתא דירושלמי נדרים (פ"ג) דשקולה שבת כנגד כל התורה כולה ע"ש וא"כ הרי בשביל התורה נבראה. ודוחק". ויש להעיר מדברות חז"ל במדרש ילמדנו והובאו בילקוט שמעוני (ירמיה פרק ל"ג רמז שכ"א) „אתה מוצא השבת והמילה מדיינים זה עם זה, השבת אמר אני גדולה ממך שבי שבת ממלאכת עולמו, אמרה המילה אני גדולה ממך שאלמלא אני לא נברא העולם שנאמר" וכו'. עיין שם, ולפי דברי בעל הטורים מה טענה היא זו דטענה המילה, הלא אף השבת תשיב אמריה שבזכותי נברא העולם. ויש ליישב.

יז

— שבת (י"ג ב') אמר רב יהודה אמר רב ברם זכור אותו האיש לטוב וחנניה בן חזקיה שמו שאלמלא הוא נגנז ספר יחזקאל וכו'. ובחידושי חד מן קאמיא הנדפסים על שם הר"ן ז"ל³ כתב „שאלמלא הוא נגנז ספר יחזקאל. ואם תאמר אמאי בקשו לגנוזו דהא נביא גדול היה. ויש לומר כיון דהוא עצמו

כל החיים (כ"ג ע"ד) ושוי' תורת רפאל או"ח (סימן מ"ד ד"ע ע"א) והגאון האדמו"ר מסאכצ'וב ז"ל כתב כן בדוכתין סגיאין בספרו אבני נזר ובספרו אגלי טל וע"ע לו בהסכמתו לחידושי הר"ן על מסכת עבודה זרה, ונתבאר במק"א באורך ואכמ"ל.

האמור כאן יש לפרש גם ההיא דחגיגה דאף דקאמרי התם שאל רבי ישמעאל את רבי עקיבא אתה ששמשות את נחום איש גם זו שהיה דורש אתין וכו', לאו דבא לאפוקי שכאילו רבי ישמעאל לא דריש אתין, כדרצינו לומר מעיקרא, אלא אף רבי ישמעאל דורש אתין ורק רצה לדעת מה דרש בה נחום איש גם זו, ואה"נ אף רבי ישמעאל דורש אתין ודו"ק.

איברא דלפי זה ההיא דמכילתא דנפקא ליה מאת בשרו לאסור עור דם דשור הנסקל נמי כרבי ישמעאל אתיא, וא"כ מדוע הוא מקל וחומר אפקה וצ"ע.

ולא אדע מדוע הרא"ש והערוך לגר ומלא הרועים (ח"ב ערך את, דקל"ה ע"ג) לא העירו בכל האמור בסברת רבי ישמעאל וצ"ע.

[עתה בעת סדרי הדברים לדפוס, עיינתי בפירוש הגאון מלבי"ם ז"ל למכילתא שם, וראיתי שאף הוא ז"ל כתב שהדרשה דאת לרבות אתיא כרבי עקיבא דדריש אתין, ורבי ישמעאל לא דריש אתין כמ"ש בחגיגה (י"ב א') ולפיכך למד רבי ישמעאל מקל וחומר מחטאת ע"ש, וזה כמ"ש בריש דברינו, ותימא דלא ראה לכאורה לההיא דספר הבהיר ולמדרש רבה בראשית (שם) שמבואר שרבי ישמעאל דריש את לרבות, ומחגיגה לא מוכרח דלא דריש וכמ"ש לעיל בס"ד. וצ"ע. וגם לא הביא ההיא דנדה וצ"ע].

טז

— כתב בפירוש המיוחס לרא"ש ז"ל על התורה [ואינו לו ואכמ"ל] פרשת שמות על הפסוק ויעבדו מצרים את בני ישראל בפרך (דכ"ד ע"ב) „בפרך אין לו עד מוכיח במקרא, ונראה שהוא לשון פירוד שפירושו הבדילום

3 ונודע שאינם לר"ן ז"ל, אלא הם לחד מחכמי פרובינציה, ולא נודע לנו שמו (לפי שעה) ועיין לגאון הצדיק רבינו צדוק הכהן ז"ל מלובלין בספרו תפארת צבי חלק ב' (סימן כ"א אות ד', וסימן כ"ה סוף אות ו' ושם באות ט' סד"ה וע"כ, וכן בד"ה גם) ולגר"ת פאלאג'י ז"ל בספר

לא כתבו כדאיתא בבבא בתרא [ט"ו א'] ע"ש.

וקשה לי דשם בבבא בתרא אמרו דספר יחזקאל כתבו אנשי כנסת הגדולה ופרש"י „אנשי כנסת הגדולה, חגי זכריה מלאכי זרובבל ומרדכי וחבריהם". ואטו הנך נביאי חגי זכריה מלאכי ומרדכי וחבריהם, לאו גדולים הוו, וא"כ מה בכך שלא יחזקאל כתב ספרו. ויש ליישב.

[גם מה שכתב רש"י ז"ל שחגי זכריה ומלאכי מאנשי כנסת הגדולה היו, יש להעיר ממה שמצאתי באבות דרבי נתן (פ"א סה"ג) „חגי זכריה ומלאכי קבלו מנביאים, אנשי כנסת הגדולה קבלו מחגי זכריה ומלאכי" ע"ש, וצ"ע. ועיין יומא (ס"ט ב') וסנהדרין (ע"ד א') וירושלמי ע"ז (פ"ב) ורע"ב ז"ל (ריש מסכת אבות) ונתבאר במק"א בס"ד].

יח

— עיין בפירוש המיוחס לר"ן ז"ל שבת (כ"ד א' ד"ה את"ל) שהביא לרבינו יהונתן ז"ל שכתב „חנוכה לא אקרי מועד שיהא אסור להתענות בו מן התורה, כמו ראש חודש שחייב לקבוע סעודתו על הפת ולברך ברכת המזון". ע"ש.

וקשה לי שהרי ברכות (מ"ט ב') איתא „אמר רב גחמן אמר שמואל טעה ולא הזכיר של ראש חודש בתפילה מחזירין אותו, בברכת המזון אין מחזירין אותו. אמר ליה רב אידי בר אבין לרב עמרם מאי שנא תפלה ומאי שנא ברכת המזון, אמר ליה וכי נחזי אנן, תפלה דחובה היא מחזירין אותו, ברכת המזון דאי בעי אכיל אי לא בעי אכיל אין מחזירין אותו". ע"ש.

ואף שפשט הסוגיא מורה לכאורה דבראש חודש אין חובה לאכול כלל לא פת ולא שאר

4 האי לישנא „הנשר הגדול" הביא מרן הבית יוסף ז"ל על מהר"י אברבנאל ז"ל, עיין בבית יוסף או"ח (סימן קס"ח ד"ה והרמב"ם) וכן הוא בכסף משנה הלכות ברכות (פ"ג ה"ח). ועיין בקורא הדורות (דף כ"ט ע"ב) ושם הגדולים (ערך

דברים, מ"מ התוספות (שם ד"ה אי) הוכיחו דכוונת הגמרא שם לומר דבראש חודש אי בעי אכיל פת ואי בעי לא אכיל פת, אבל שאר דברים חייב לאכול בראש חודש, [וכן הסכמת רוב הראשונים ז"ל וכמבואר בעינים למשפט שם], אבל לומר דחייב לקבוע סעודתו על הפת בראש חודש, זו לא שמענו וצ"ע.

יט

— כתב הנשר הגדול⁴ רבי יצחק אברבנאל ז"ל שמות (כ"ה ז') „ומה שפירש הרמב"ן ז"ל ובחרושת אבן למלאת דהיינו שידעו לפתח פיתוחי חותם באבנים במלואתם — באמת הוא דבר נמנע מעצמו, שהרי במסכת סוטה (מ"ח ב') אמרו „אבנים הללו אין כותבין עליהם בדיו שנאמר פתוחי חותם, ואין מפרישין עליהם באיזמל שנאמר במילואתם, אבל מביא שמיר ומראה להם הם נבקעים מאליהן". הנה ביארו חז"ל שהיו האבנים נבקעות ולא היו אם כן בשלמותן מבלי חסרון דבר, כי לא אמרו זה [רצונו לומר שהשתמשו בשמיר ולא באיזמל] אלא להגיד שלא יניפו עליהם כלי ברזל אבל לא יכחישו חז"ל שיסורו מהם חלקים מגופיהם של האבנים בפתוח" ע"ש.

ולא ידעתי מדוע כתב כן על דברי הרמב"ן ז"ל „אשר אגחנו האחרונים שכלנו בערכו כגמול עלי אמו" כלשון הגאון מהרלב"ח ז"ל בתשובותיו (סוף סימן ח') והרי כך הוא לשון התלמוד בסוטה (שם) „תניא אבנים הללו אין כותבין אותם בדיו משום שנאמר פתוחי חותם, ואין מסרטין עליהן באיזמל משום שנאמר במלואתם, אלא כותב עליהם בדיו ומראה עליהן שמיר מבחוץ והן נבקעות מאליהם, כתאינה זו שנבקעת בימות החמה ואינה

מהר"י אברבנאל וערך זבת פסח) ושו"ת זכר יהוסף (מאמר תהלוכות האגדות פרק ז' ד"ה ובכלל) מה שכתבו בשבחי ומעלת מהר"י אברבנאל ואכמ"ל.